

RÉGI-ÚJ
KIS, NYAKBAN HORDOTT
OROSZ PRAVOSZLÁV KERESZTEK
MAGYARORSZÁGON

Szerencsére megállapíthatjuk, az utóbbi évtizedekben (leginkább az orosz és bizánci művészettörténet Moszkvában „végzett” szakértője, Ruzsa György jóvoltából) nálunk is tudományos színvonalú tanulmányok jelentek meg az ún. „orosz fémikonokról”, a mai nemzetközi műkereskedelemben oly közismert alkotásokról. Esztergomban, Budapesten és Szentendrén (legújabbán Miskolcon és Veszprémben) nagyszerű kiállítások voltak láthatók, és éppen a legszebb magyarországi tárgyak esetében ezzel a megjelöléssel: „magányűjteményben”. Ami azt jelzi, nálunk is többen felfigyeltek e szakrális művészeti ágazatra, és „a határon át” ilyenekre szert is tettek.

E nemcsak csodaszép, hanem beláthatatlanul gazdag iparművészet mindmáig a nemzetközi műkincspiac egyik kedveltje. Elsősorban Oroszországban (kisebb mértékig Ukrajnában), a balti államokban, Finnországban hagyományosan is kelendő tárgyak a műpiacon. Ausztria, Németország, Párizs, Hollandia, az Egyesült Államok és Kanada internetes vásárlói is könnyen hozzájuk juthatnak. Sőt, mondjuk Washington, New York, San Francisco, Tunisz vagy Szingapúr régiségkereskedéseiben sem váratlan felbukkanásuk, főként ott, ahol orosz diaszpórára vagy turistákra lehet számítani. Legújabbán nemzetközi vándorkiállításokon is bemutatják. Például a *Hollingsworth Fine Arts Traveling Exhibitions* keretében egy 250 példányt bemutató kiállítás két hónapra 6500, négy hónapra 9000 dollárért meghívható. A fémikonok közül a legismertebb példányok a három-tenyérnyi vagy tenyérnyi (és kisebb) öntött réz- vagy bronzlapok, amelyeket a 18. század óta többszínű zománcal is díszíthettek. Ezeknél azonban sokkal egyszerűbb és kisebb fémtárgyak, az ugyancsak sokezerszámban készült keresztetek is ismeretek, amelyeket rövidebb vagy hosszabb zsinóron vagy láncon felfüggesztve, a nyakban, vagy mélyebben (és a nagyobb darabokat) a mellen viseltek. A közvélekedés szerint ezek is az orosz pravoszláv egyház (főként kolostori) műhelyekben készültek, a hívek számára, ám a szebb darabokat a papok vagy a templomokban is őrizték. A szakirodalom bronzként határozza meg őket, azonban a kiadványok rendszerint nem közlik az öntvényben felhasznált fémek pontos arányát. Anyagukat csak ritkán nevezhetjük réznek (pontosabban sárgaréznek). A közemberek a fémikonokat a testükön, a ruha alatt viselték, a papok (különösen a szertartások alkalmával) viszont a ruha fölött, jól láthatóan hordták. A társadalmi és egyházi hierarchia csúcsára is eljutottak, itt már nemesfémből, vagy rangos „iparművészek” munkájaként. Minthogy a fém-öntőmintákról gyakorlatilag akár évszázadon át számtalan másolatot készíthettek, a használt példá-

nyok száma inkább millióval, mint százezrekkel becsülhető meg. A gorbacsovi fordulat óta is nagyüzemben állítják elő példányaikat, a ma már nyíltabb egyházi kereskedelemben – néha nyilvánvalóan modern, ikonográfiailag és technikaileg is új változatokat, máskor a régiek megtévesztően hű másolatait – úgy-hogy metallográfiai elemzés nélkül igazán nehéz az egyes darabokat datálni. A gyűjtőkből kifejlődött szakértők szoktak elárulni egy-egy öntéstechnikai vagy ikonográfiai „trükköt”, amelyek segítségével az egyes darabokat pontosabban tudjuk értékelni, rangsorolni, történeti sorrendbe illeszteni, vagy helyhez kötni. Sajnos, éppen az egyes területek és műhelyek meghatározása azonban még ma sem eléggé pontos. A moszkvai Rubljov-múzeumban szinte minden darabról azt állítják: „Moszkva környéki”. Az újabban Ukrajnából előkerült darabokat különösebb érvelés nélkül is ott készültnek szokták nevezni. Külön népszerűsége tettek szert az „óhitűekhez” kapcsolható fémikonok. Köztük a karjalai (orosz) fémikonokról elég sokat tudunk. Az 1960-as években hirtelen számos „szibériai” fémikon került elő. Voltaképpen ez is hihető, hiszen a kereskedőknek egyre távolibb területről kellett beszerezni a kelendő újabb példányokat. Ám gyanúsán sok és gyanúsán hasonló kis ikon (főként nem is fémikon) bukkant fel egyszerre. Ezek már bizonyára nem a pravoszlávok vallási áhitatát, hanem a műkereskedelmet szolgálták.

Mínt hogy Magyarország nem pravoszláv vallású, a ma nálunk megtalálható darabok nyilván nem az áhitat gyakorlásának, hanem a műkincsimportnak a tárgyai.

Magyarország területére már a középkori (kijevi, dinasztikus) kapcsolatok révén kerültek ilyen, korai fémikonok, vagy ezek előzményeinek tekinthető öntvények. Pár ilyen darabot találtak eddig, és ezek jelentősége a korai orosz egyházi művészeti alkotások datálása szempontjából is fontos. Azonban magyarországi használatuk mikéntjét pontosan nem ismerjük.

Ehhez képest legközelebb – amiről biztosan tudunk – az 1849-es orosz inváziós hadsereg katonái hozták a testükön ilyen kisebb fémtárgyakat (amuletteket) Magyarországra. Ennek neve a szakirodalomban *tyelnyik* („a testen hordott fémikon vagy kereszt”), és méretük érthető okokból viszonylag kisebb, pár centiméteres.

Ipolyi Arnold (és talán más műgyűjtők is) már a 19. században hozzájutottak ilyen fémikonokhoz. Ennek pontos tárgytörténeti útját mégsem ismerjük.

Noha ezt fel lehetne tételezni, nem tudok arról, hogy az első vagy második világháború orosz frontjáról a magyar katonák sok ilyen fémikont hoztak volna haza. Noha ezt nem szokás említeni, a fára festett orosz ikonok esetében viszont sejtjük az ilyen szakrális tárgyak (alighanem tömeges) megszerzését és haza juttatását. Köztudott, hogy 1944/45-től kezdve emberöltőkön át nagylétszámú szovjet haderő tartózkodott Magyarországon, amelynek sok tagja mindent megragadott, hogy cserekereskedelemben javítsa anyagi helyzetét. Azonban a vallási hagyományokat esetleg még ismerő orosz katonák bizonyára nem adták el az ilyen személyes ikonjaikat. (Amelyeknek egyébként ide hozatala és főként tisztelete sem volt kockázatmentes.) Sokkal inkább arra gondolhatunk, a szovjet keres-

kedők vagy a katonai–politikai elit, másrészt a moszkvai magyar képviselő, vagy akár a dubnai fizikai kutatóintézet magyar munkatársai, meg a Szovjetunióba küldött más magyar tudományos aspiránsok hoztak haza ilyen pravoszláv műalkotásokat – ám ők is főként fára készített ikon-festményeket. Viszont a valódi fémikonok népszerűsége még az ő körükben is háttérben maradt. Magam nem tudok egyetlen olyan magyar fémikon–magángyűjteményről, amely ilyen módon keletkezett volna. (Pedig – kell, hogy ilyenek legyenek!) Itt kivételként említhetjük a szakmabelit, aki tudta, milyen értéket látott, vagy éppen szerzett meg.

Amikor a rendszerváltás során kibontakozott az igen heterogén mai magyar műkincs piac, ezen szinte rögtön megjelentek a volt Szovjetunióból kisírt tárgyak is. A kínálat a Lenin-rendtől az (ál) „foberzség”, meg az „ötven éves a szovjet cirkusz” jubileumi jelvényéig igazán széles körű volt. Érdekes módon ezek között a fémikonok megkülönböztetett helyre tettek szert. Különösen a nemesfémből, vagy aranyozással készült darabok kerültek elő – már akkor is alig megfizethető áron, viszont zömmel még orosz „árusok” kezében. Sajnos, hamar el is tűntek mind az árusok, mind áruik a piacról. Volt, akit a vámosok, volt, akit a megcsalt feleség „vonatott ki a fémikon-forgalomból”. Aki követhette az utóbbi két évtizedben a budapesti műkereskedelmet, észrevehette, egyre rosszabb minőségű és nemrég készült darabokat csempésznek Magyarországra. Évtizeddel ezelőtt a „szibériai” tárgyak jelentek meg, majd igazán váratlan módon olykor igazán szép fémikonok bukkantak fel a budapesti Ecclesia boltjában, numizmatikusoknál, meg az „ecserin”. Az „olcsóbbá válás” viszont néhány olyan kis tárgyat is magával hozott, amelyekre korábban – szebb és drágább tárgyak birtokában – alig fordítottak figyelmet. Ma Budapesten zömmel mai fémikon-utánzatokat lehet kapni. (Nem tudok róla, hogy vidéken igazában megjelent volna az ilyen ortodox fémikonok kereslete–kínálata.) Minthogy ma Moszkvában drágábban kínálják az ilyen fémikonokat, mint a párizsi Rue de Rivoli vagy a bécsi Herrengasse üzleteiben a maguk kuncaftjainak – a magyar régiségpiacról hovatovább eltűntek a valóban műkincsnek tekinthető, szép darabok.

Minthogy a fémtárgyakat ma a vámosok a csomagok átvilágításakor egykönnyen megtalálják, a „kisüzemi” fémikon-csempészes igazán visszaesett. (A fára festett ikonokat viszont nem mutatják ki ilyen egyszerűen az átvilágító-eszközök – hacsak a fedő-fémborításokat [oklad] nem.) Jól látni, hogy ugyanazon (eredeti vagy utánzat) darabok milyen hosszú ideig megtalálhatók egy-egy árusnál – nyilván ma a fizetőképes kereslet is csekély. Az utóbbi évtizedben viszont időnként felbukkannak a nálunk élő idős orosz emberek (főként asszonyok) személyes használatú ikonjai. Minthogy ezeknél a szakrális és nem a művészi funkció a fontos, az általuk használt ikonok minősége és kora igazán változatos. Náluk is és főként az „újpravoszlávok” körében egyre nő a nemesfémek becse: és a ma a nyakban hordott kereszték hatalmas többsége ilyen, legtöbbször a nemesfém súlya számít igazán. Ezek általában a mai ékszerkészítőktől, és nem a kolostori műhelyekből származnak. A nálunk élő, egyre idősödő oroszok, ha tisztelik ikonjaikat, nem adják el ezeket, legfeljebb pénzsűkében. Minthogy azonban az ő számukra is az ikon amúgy sem önmagára, hanem másra utal, csak az avatat-

lannak furcsa az, ha egy 19. századi kis kereszt-ikont a csakugyan hívő ember könnyen felcserél egy színesen nyomtatott mai falinaptárra, amelyen megvan ugyanaz a vallási motívum!

Csak sejtethjük, hogy az elmúlt két évtizedben „ki” volt a magyarországi „vásárlóközönség”? Hogy aztán hová kerülhetnek tovább e magyarországi magángyűjtemények orosz fémikonjai – két kivétellel – nem tudom. Azt viszont igen, hogy a tenyérnyi, főként zománcból is díszített darabok szinte megbabonázzák azokat, akik szemé elé kerülnek. Olyan emberek, akik véletlenül és pénzszerzésként jutottak hozzájuk – gyakran többé nem is kívánnak megválni a szép daraboktól, legfeljebb duplumaiktól. A magyar tulajdonosok gyakorlatilag nem szokták tudni, pontosan mi látható e tárgyakon, a pravoszláv, vagy általában a keresztény motívumaikat meg azok módosulásait nem értik, és nem is használják ezeket liturgikus-kultikus tárgyként, például az év megfelelő ünnepein. Az ikonok kitétele, ünnep előtti tisztítása (pontosabban földdel, krétával vagy éppen cserépdarabbal „sikálása”) is elmarad. Ritkább a műtárgyak gondos, fémtechnikai tisztogatása is. Itt is hagyományos megoldások (pl. szappanos langyos víz, citromlé) hatásosságát hirdetik a tulajdonosok.

Míthogy nemcsak ilyen általános bölcsségeket kívánok előadni, most e gazdag hagyomány egyik legismeretlenebbnek nevezhető csoportjára szeretnék rátérni: az egyszerű fémkeresztekre. Az orosz kutatás a katalógusokban és kézikönyvekben ezeket is szokta tárgyalni (noha röviden), és a nagy nemzetközi áttekintések is olykor-olykor (szintén röviden) kitérnek rájuk – ám a magyar publikációk ezt nem követik. A következőkből talán kiderülhet – miért. Ezek ugyanis egyszerű, olcsóbb, gyakorlatilag datálhatatlan, igazán kicsiny fémöntvények, ugyanakkor a pravoszláv egyházi művészetnek az egyik legszélesebb körében használt, sok szempontjából igazán tanulságos darabjai. Újabban a nemzetközi elektronikus kereskedelem honlapjain is rendszeresen feltűnnek, noha itt inkább a bizánci előzmények és párhuzamok, valamint az utóbbi egy-két évszázad drága és finom ékszerré változtatott példányainak piaca az élénk.

Dolgozatom terjedelmi korlátai miatt ezek köréből is csak néhány példát említhetek. Előjáróban azt is elárulhatom, hogy szorosán véve e témáról semmilyen hazai szakirodalmat sem találtam.

Praktikus okokból a 2005-ben a budapesti Iparművészeti Múzeumban rendezett orosz–magyar fémikon-kiállítás kötetének¹ – pontosabban az orosz résznek – tárgybemutató sorszámai szerint haladva mutatok be néhány példányt. Ez bizonyos vonatkozásban kronológiai és tárgytípológiai szempontú közlés, megfelel az orosz nagy katalógusok rendezési elveinek – mindazáltal még ilyen szempontból sem nevezhető e számokban tükröződő beosztás abszolút mértékben kronológiai vagy tárgytípológiai. Viszont ezeken a számokon meg lehet megtalálni a nagy orosz gyűjtemények darabjainak színes fényképét.

A számok tehát erre a kiadványra utalnak, az első példányhoz hasonló további példányokat ugyanilyen számon, de zárójelben közöljük.

---

¹ GNUTOVA – RUZSA – ZOTOVA 2005.

7. Nyakban viselt bronzfüggő. Egy áttört körkeretben kiemelt végű (egyenlőszárú: „görög”) kereszt, a száruk találkozásakor rombusz alakú mezővel. A függő hátlapja díszítetlen, a kör alakú akasztófül merőleges a függő lapjára. Magassága (a füllel együtt) 2,8 centiméter, szélessége 2,2 cm. Az egész tárgy egyszerű, egyszínű, felirat nincs rajta. Méretben és kivitelben ezzel pontosan egyező darabot már a 11–13. századból is ismerünk az orosz földről.

9. *Kereszt*. A görög kereszt végein háromágú, virágszerű kinyitással, a száruk találkozásakor bemélyített rombusz. A hátlapon pontosan ugyanilyen a díszítés. A kettős kört utánzó akasztófül merőleges a kereszt lapjára. Magassága 2,1 cm., szélessége 1,6 cm. A finoman megmunkált tárgy egyszínű. Méretben (2,7×2,0 cm.) valamivel nagyobb, a mintát tekintve azonos keresztet már a 14. századból is ismerünk orosz földön.

11. Az *enkolpion*² általában véve a nyakba függesztett és a mellen viselt kis ereklyetartó, amely két egymásba hajtható fém- (legtöbbször réz-)öntvényből áll. Felül ezeket a felfüggesztést szolgáló szalag fogja össze, az alul egymásba kapcsoló 2+1 részt is valamivel összefogták. A ma közismert példányokon akár drótokkal érik el a zárást. A Krisztus- és Mária-*enkolpionok* a legismertebbek, akiknek alakját igen egyszerűen ábrázolták. Orosz földön már a 11–12. századból ismertek, leggyakrabban 7×4 centiméter méretűek. A két rész öntvényének vastagsága 1–2 milliméter, csukott állapotban sem vastagabb 3–4 milliméternél. A legegyszerűbb darabokat sokévszázadosnak szokás tekinteni, emiatt is igen kopottak, használtak, nehezen lehet felismerni az ábrázolás részleteit. Noha fontosságuk később csökkent, a középkor után is megmaradtak az ilyen szerkezetű fémöntvények, és az ereklyékkel együtt ezeket püspökök ajándékozták a híveknek. A püspöki ornátuson, a középben levő nagy mellkereszt két oldalán sokáig használtak szép, nagyobb általában nemesfémből készített darabokat. A 3–4 centiméteres, egyszerűbb darabok nyilván a köznép körében voltak használatosak. Viszont datálásuk még a többi kis kereszt-ikonhoz képest is nehezebb.

(11a= 4,5×2,3×0,4 cm, a felső záró rész felett külön készített, 1,4 centiméteres akasztófül található. Bronz.) A karéjosan kiszélesített végű latin keresztben rendkívül egyszerű ábrázolása látható megfeszített Krisztusnak. A hátlapon még ennél is kopottabb alak van: valószínűleg eredetileg álló alakos Szűz Mária. A kereszt két rövid szárán talán betű, vagy ötvösjel nyomai.

(11b ugyanolyan méretű, mint az előző, csak ehhez nem kapcsolnak külön akasztófület. Bronz.) Valamivel jobban látható, hogy a Krisztus feje feletti, mintegy háromszög-alakú mezőben jel vagy betű lehetett.

53. Már a 15–16. századból orosz földön ismerünk kb. 4,5×2,3 centiméteres kis latin keresztet, amelyeken egy, a kerethez képest kissé mélyített síkon, a keresztfán függő Krisztus látható testével (velünk szemben) balra dőlve. Lábai alatt a Golgota sírbarlangja (ezt más ikonok „Ádám koponyája” néven meg is nevezik), kezeinél egy-egy emberfejalak látható. A keresztfa felett a szokásos fel-

² A görög szó jelentése „a mellen” – voltaképpen minden fémkereszt vagy szentkép megnevezésére használható. Az orosz fémikon-kutatásban azonban legtöbbször csak az ilyen kétrészes öntvényeket nevezik így.

irat, az e feletti mezőben valamilyen további felirat látható. A latin kereszt mintha fent és lent a keresztnél szélesebb táblákra helyezett lenne. Ez a minta sokféle változatban él tovább. Ismerünk olyan egyszerű megoldást (53a = a letört fül nélkül 3,5×2,1 cm), amelynek a hátlapján nincs semmilyen díszítés. Egy másik megoldás (53b = 3,0×2,0 cm., vastagsága 2–3 mm.) az egyes részeket jól láthatóan mutatja, ám például az alakok szinte mákszemnyiek. Közvetlenül Krisztus feje felett, a keresztben van a betűrövidítéses felirat: IHJII („A názáreti Jézus a zsidók királya”). A kereszt legtetetjén, egy külön elhatárolt felső táblán ЦРСТ és ЦХС betűösszevonások. (Jelentésük: „A dicsőség királya” és „Jézus Krisztus”). A kereszt hátlapján a kereszt alakját követve, öt sorba tagolva КРТЪ ХРАНИТЕЛЬ ВСЕ ЛЕИ НЕИ felirat („Krisztus a mindenség megtartója”) olvasható. A kereszt felső részét fúrták át, ennél fogva lehetett felakasztani.

67. Különösen a 18. században voltak népszerűek a körülbelül 6×6 centiméteres, 1–2 milliméter vastag, sokszorosan és áttörten tagolt bronz- vagy réz-keresztek, amelyek a 17. századi ezüstből készített egyházi keresztek utánózták.

(67a = 6,8×5,8 cm.). Maga a kereszt két szárának szélén egy-egy kis, apró kereszttel fedett építményszerű négyzeten a szokásos betűrövidítések ЦБХСБ. A kereszt közepén a keresztfa szárait körülhurkoló, kerek „mellpajzs”, a *tszata*. Az ívnyegyenként egyszer visszakunkorodó kereten alig olvasható az egykori szöveg. A kereszt négy szára a végén nagyobb, a köztük levő negyedek szélén két-két kisebb gömb van. A befelé hajló szárak végén pár millimétert félgömbbé mélyítettek. Már a 18. századból ismerünk olyan példányokat, amelyeken e mélyítéseket, és a *tszata* mezejét zománccal díszítették. A kereszt legtetetjén levő gömb helyett a vastagabb karika az ikon nyakban viselését szolgálta, ez is merőleges a kereszt lapjára. A kereszt sima egész hátlapján egyszerű, vonalas díszítés van, amely a formát emeli ki, külön felismerhető motívumok nélkül. Nagyjából ugyanilyen méretű és díszítményeiben nagyon hasonló keresztek (a *tszata*-motívummal vagy anélkül) évszázadokon át készítettek.

69. A barokkosan gazdag, hullámos vonalvezetésű, úgynevezett „Keresztrefeszítés”-keresztek, amelyeken egyedül csak Krisztus látható, már a 17. századtól kezdve ismertek. Később nő a dekoratív motívumok gazdagsága, és e megoldások megjelennek a „Keresztrefeszítés a siratókkal” megnevezésű, ekkoriban terjedő kis fémkereszt-típusokon is.

(69a = 7×4,4×0,2–0,3 cm, réz.) Latin keresztben Krisztus, derekán átkötött lepellel. A kereszt végei lándzsásan kiszélesednek, rajtuk keresztben 2–2 rovás, mintha növényi ornamentikára utalna. (A kereszt alsó szárának a vége letört.) Nincs semmilyen felirat vagy betűrövidítés. A kereszt hátlapja sima. A felfüggesztő gyűrű a kereszt legtetetjén merőleges a kereszt síkjára.

(69b = 5,5×3,8×0,1 cm, réz.) Krisztus feje felett glória, testén leomló lepel. A kereszt szárai egyszerű növényi ornamentikát érzékeltetnek. A hátlap sima, az akasztásra szolgáló fül merőleges az ikon lapjára. – Milliméternyi eltéréssel egészen hasonló további példányok is ismertek.

(69c = 6,8×4,5×0,1 cm, réz.) Latin keresztben Krisztus, glóriával. A kereszt széleinél kibomló virág-ornamentika. Krisztus feje felett írott tekercsen betűrövidí-

tés IH LI („A názáreti Jézus a zsidók királya”). A kereszt legtetején hárombetűs, nehezen olvasható betűrövidítés: LICAI? („A dicsőség királya). A kereszt szegleteiből négy, némileg megtekert, rövid fémsugár indul. Már a középkori orosz fémkereszteken is ismert ez a motívum, neve is „sugár”. A hátlap sima. Az akasztáshoz való fül itt is merőlegesen az ikon síkjára.

127–128. Meg kell említeni, hogy már a 18-19. század fordulóján általános volt (legkivált az óhitűek körében) a *tyelnjik* két formájának megkülönböztetése. A „férfi” változat egyszerűbb, 4–5 cm. magas, 2 cm-nél nem sokkal szélesebb, könnyű és vékony latin kereszt. (A „női” forma gömbölyűbb körvonalú, kisebb.)

(127a = 4,5×2,2 cm, réz.) Az egy-két vonallal meghúzott kereten belül a Krisztus teste nélküli pravoszláv kettős kereszt látható, Krisztus kínozóeszközeinek (lándzsa, nádszál) érzékeltetésével. Felül két sorban a következő betűrövidítésekkel: ЦРЪ СВЯ „A dicsőség királya”. A kereszt vízszintes szárán két sorban betűrövidítések: IC XC és СНЪ БЖИ „Jézus Krisztus – az Isten fia”. A hátlap egyszerű, vagy sima, vagy pontszerűen érzékeltet „betüket”. Mind a „férfi”, mind a „női” ilyen *tyelnike*ken megtaláljuk e megoldást. Sok ilyen kereszt hátlapja tele van írva szent szövegekkel. A kereszt felső végénél van a merőlegesen álló akasztófül. A „női” változat magassága nagyjában azonos. A Krisztus teste nélküli üres pravoszláv kettős kereszt kínozóeszközökkel (lándzsa és nádszál), még a betűrövidítések is általában azonosak. Legfeljebb a kereszt tövével a gólgotai sírbarlang (Ádám koponyája) jobban vagy kevésbé látható. A különbség annyi, hogy az egyenesvonalú kereszt széleivel lekerékítő, körülvevő virágminták vannak, ez tölti ki a gömbölyűséget. A vékony keresztok hátlapján itt is szent szövegek olvashatók. (Legtöbbször Dávid diadalénekének, a 68. zsoltárnak kezdő mondatai: „Felkel az Isten, elszélednek az ő ellenségei, és elfutnak előtte az őt gyűlölők. Amint a füst eloszlik, úgy oszlanak el; amint elolvad a viasz a tűzben, úgy vesznek el a gonoszok az Isten előtt.” Ám más szövegek is előfordulnak, olykor a kis kereszt méreteihez igazodó hosszúságban.) Az akasztásra szolgáló fül is olyan, mint a többi esetben. Még a kisméretű darabok is (127b = 3,8×2,0 cm, bronz.) igen gondosan készültek. Egyébként méreteik a 1×2 és 5×3 centiméter között váltakozhatnak.

E kis keresztok legtöbbször valódi „keresztelési” kereszt, a gyermekek kapták. Az egyszerűbb emberek azonban életük végéig hordhatták, és a temetéskor sem vették le ezeket róluk. Több példányon látszik, hogy hosszabb ideig lehetett a föld alatt. Ugyanígy kis keresztok készültek nemesfémből is, hasonló mintázattal.

Első tekintetre többségük érdektelen, durván öntött, nem csillogó, jeleneteket nem is ábrázoló darabnak tűnik. Ám még ezeken is tanulságos egyes apróságok megfigyelése, mivel hamar kiderül, minden azonosság ellenére is vannak változatok. Egyrészt a méretekben, másrészt a kidolgozás gondosságában. Igen szép kis keresztoket is találunk – amelyeknek nyilvánvalóan van ikonográfiai programja.

Igazán tanulságos volna az egyszer már kialakult minták megmaradásának, illetve változásainak térben és időben nyomon követése. Ilyen esetben az evolu-

cionista művészettörténész vagy valláskutató az egyszerűbb, díszítelenebb formákat automatikusan régiebbnek gondolja. Ez bizonyára elképzelhető, ám ugyanazok az öntőformák évszázadokon át lehettek használatban, ugyanakkor az új díszítmények más és más mintázatú kis kereszteken is megjelenhettek. Még a legnagyobb ilyen keresztek sem haladják meg a 7×6 centimétert, és rajtuk nem szokás jeleneteket ábrázolni, viszont igen apró változtatások is számítanak. Ami a hosszabb feliratokat illeti, ezeket az írástudatlan többség nem is értette, ezért, ha alig láthatóak voltak, ez nem volt akadálya használatuknak. Viszont a közismert betűróvidítéseket voltaképpen annyi ikonon láthatták a hívek, hogy értelmüket is tudták vagy sejtették.

Ami a kis keresztek egy-egy példányának datálását illeti, ez a hagyományra és analógiákra épít – még a szakkutatók esetében is. Ezért nehéz egyedi példányok esetében határozott véleményt formálni. Ugyanakkor a „műfaj” és ennek évszázados hagyománya nyilvánvaló tény. Ennek során a szó szoros értelmében találkozunk a határokkal és kölcsönhatásokkal.

Irodalom

S. GNUTOVA – Gy. RUZSA – E. ZOTOVA

2005 *Prayers Locked in Bronze. Russian Metal Icons*. Budapest, Museum of Applied Arts. (Akötet végéna legfontosabb orosz és nemzetközi szakirodalommal.)

Ruzsa György

2009 *Bronzba zárt áhítat. Az orosz fémikonok művészete és teológiája*. Szentendre.

VOIGT, VILMOS

OLD-NEW SMALL, RUSSIAN, PRAVOSLAV CROSSES WORN AROUND THE NECK IN HUNGARY

The most widespread of metal icons are the hand size or smaller cast bronze or copper plates which were also glazed from the 18th century. A simpler and smaller version – also thousands produced – was hung on a chain or string worn around the neck or on the chest.

Ordinary people wore the metal icons under their clothes while the priests (especially during services) wore it above to be well-seen. Most of these crosses are originally “baptising” crosses given to children. Everyday people however, wore it all through their lives and were also buried with the cross.

The study introduces these metal crosses illustrated with pieces from the volume on the Russian-Hungarian metal icon exhibition organized in the Museum of Applied Arts (Budapest).